

Gurbet Die-Fremde Almanya'ya Göçün 60'ıncı Yılında Türkiye'den Almanya'ya Giden İlk Kuşak

Saliha Kocaman Wilutzki¹

Öz

Türkiye'den Almanya'ya "misafir işçi" göçü 30 Ekim 2021'de 60. yılını geride bırakmıştır. 1961 tarihli Rotasyon Prensibine dayalı işçi alımında, "Misafir işçilerin" Almanya'daki ikamet süresi bir iki yıl olarak belirlenmiştir. Ne göçmen işçiler ne de Almanya göçmenlerin yaşamlarını Almanya'da idame ettireceklerini tahayyül etmemişlerdir. Bu çalışma Türkiye'den Almanya'ya gelmiş ve burada yaşlanmış birinci kuşak Türkiye kökenli göçmenler üzerine yapılmıştır. İkincil analiz yöntemiyle, mevcut literatür taraması yapılmış, birinci kuşak üzerine çeşitli alanlarda gerçekleştirilmiş araştırmalar analiz edilmiştir. Elde edilen verilerle birinci kuşağın yaşam durumu, demografi, sağlık, ekonomi, yardıma ve bakıma muhtaçlık gibi perspektiflerden ele alınmıştır. Elde edilen bulgularla da birinci kuşağın durum analizi ve durum değerlendirmesi yapılması amaçlanmıştır.

Almanya'nın göçmen politikası 2000'li yıllara kadar rotasyon prensibini izlemiştir. Almanya'da göçmenlerin yerleşik toplumun bir parçası olması halinde yapılması gereken hazırlıklar yapılmamıştır. Almanya'da emeklilik yaşındaki göçmenler yaşamlarının bu evresinde ekonomik, sağlık ve sosyal alanlarda dezavantajlıdır ve yaşam mücadelesi vermektedirler. Mücadelesi vermektedirler. 2000'li yıllarda göçmen kökenli yaşlıların yaşam durumu üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmış olsa da, göçmen kökenli yaşlıların yaşam durumu üzerine tatminkâr bir durum tespiti yapılması için yeterli değildir. Göçmenlerin yaşlılıkta sosyal katılım fırsatlarına erişebilmesi, sosyo-kültürel yaşama entegrasyonu ve ekonomik şartlarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikle göçmen yaşlıların ihtiyaçlarının belirlenmesi ve ihtiyaçların giderilmesinde hizmet verecek kurumların kapılarının göçmen yaşlılara açılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Almanya'ya göç • İşgücü göçü • Entegrasyon • Almanya'daki Türk göçmenler • Göçmen yaşlılar • Ulus ötesi yaşlanma

The First Generation of Turks in Germany in the 60 Years of Immigration

Abstract

"Guest worker" migration from Turkey to Germany had its 60th anniversary on October 30, 2021. It began in 1961 and was initially based on a rotation principle: the residence period of "guest workers" was determined to be one or two years. Neither migrant workers nor the German state imagined that the immigrants would not return to their countries, but choose to remain in Germany. This paper focuses on the first-generation immigrants from Turkey, who aged in Germany. The existing literature was investigated and studies on the first generation in various fields were analyzed. Their living situation is discussed from different perspectives, such as demography, health, economy, and elderly care. In Germany, immigrants of retirement age struggle in economic, health, and social areas at this stage of their lives. Immigrants should be provided social participation opportunities in old age. In addition, their integration into socio-cultural life and their economic conditions should be improved. For this, it is necessary to determine their needs and to open the existing general institutions of elderly care to them, so that the country could become more inclusive and accessible towards elderly immigrants.

Keywords: Migration to Germany • Labor migration • Integration • Turkish immigrants in Germany • Elderly immigrants • Transnational aging

¹ Sorumlu yazar: Saliha Kocaman Wilutzki, Osnabrück Üniversitesi İslam İlahiyat Enstitüsü, Almanya.

E-posta: saliha.kocamanwilutzki@uni-osnabrueck.de, salihakocaman@yahoo.de ORCID: 0009-0007-0450-6753

Aıtıf: Kocaman Wilutzki, S. (2023). Gurbet- Die Fremde Almanya'ya göçün 60'ıncı yılında Türkiye'den Almanya'ya giden ilk kuşak.

Senectus, 1, 67-90. <https://doi.org/10.26650/senectus.2023.1.1.0006>

Extended Summary

“Guest worker” migration from Turkey to Germany had its 60th anniversary on October 30, 2021. It began in 1961, and in the recruitment of workers based on the Rotation Principle, the residence period in Germany was determined to be one or two years. Neither migrant workers nor the German society imagined that the migrants would choose to remain in Germany.

This study was carried out on first generation immigrants of Turkish origin who traveled to Germany from Turkey, eventually reaching old-age there. With the secondary analysis method, the existing literature was investigated and the research on the first generation in various fields were analyzed. With the data obtained, the living situation of the first generation has been discussed from perspectives, such as demography, health, economy, need for help, and elderly care. With the findings obtained, this study aimed to produce a situation analysis and situation assessment of the first generation of Turkish migrant workers in Germany.

The annual patrol of the Labor Agreement between Turkey and Germany was celebrated on November 30, 2021, with the President of Germany, Frank-Walter Steinmeier, organizing an invitation at the Bellevue Palace on September 10, 2021, on the occasion of the “60th Anniversary of the Labor Agreement with Turkey.” Citizens of Turkish origin from many professional groups participated in this event. President Steinmeier began his speech by reading German translations of the following lines of the song “Gurbet” Song composed by Özdemir Erdoğan in 1972 about those who went abroad:

“What should I do when I am abroad?

Tell me if it’s possible to live far away from the yard.”

In addition to the fact that the labor agreement reached 60 years as of 2021, the preparation process of this study also coincides with another very special process in Germany. The ruling German government has accelerated its efforts to enact a new citizenship and dual citizenship law, which is planned to be passed by the parliament in the first months of 2023. This law is part of the coalition agreement made by the coalition government. In the event that this law is passed, many immigrant groups in Germany, who have been regarded as “guest workers” until now and considered as “foreigners” who do not have the necessary conditions for obtaining citizenship, will have the right to obtain German citizenship.

According to this new law, the possibility of dual citizenship for them will not be subject to any major conditions. For example, while knowing written and spoken German well was a very important condition for obtaining citizenship before, with this law, it is sufficient for the first generation to express themselves in an understandable

language. It was stated that migrant workers over the age of 67 already fulfill the requirements to obtain citizenship.

Before moving to the labor migration agreement between Germany and Turkey and when the migration from Turkey to Germany began, it is necessary to briefly mention the Marshall plan that led to migration to Germany and the developments it brought for the country.

In short, after the end of the Second World War, economic problems began to emerge in Germany. After a harsh winter, food, energy supply, and transportation collapsed in the country. With the help of the United States and Great Britain, greater disasters were prevented from occurring in Germany. The Marshall Plan is the name of the development plan that was made under the leadership of US Secretary of State George C. Marshall to compensate Europe for the economic collapse that occurred after the Second World War and to develop the economy of European countries.

With the financial aid sent from the USA in 1948, Europe, and especially Germany, entered a period of rapid development. The largest part of these aids was sent to West Germany which had rapid growth as a result of these aids.

This rapid growth has been called the “Wirtschaftswunder” or “Economic Miracle”. Since there was not enough labor force in the country for the production realized at that time, employment agreements were made with various countries.

The “Guest Worker” migration, which began with the employment contract between Italy and Germany in 1955, was followed by contracts made with Spain and Greece in 1960. As stated above, a contract was signed with Turkey on October 30, 1961 (Aydin, 2019). Further agreements were made with countries such as Morocco in 1963, Portugal in 1964, Tunisia in 1965, and the former Yugoslavia in 1968 (Düzgün, 1996: 34).

Following the Labor Migration Agreement signed in 1961, a one-year contract was signed with 400 workers from Turkey to work in a mine, with 55 of these workers arriving in Germany on November 27, 1961. The plans of the first generation who immigrated to Germany from Turkey were to work as hard as possible in Germany during the planned two years, to save as much as possible, and to make an investment in Turkey with these savings. For some, this investment was to buy a house or own a tractor, while for others, it was to buy a shop and carry on their previous work without paying rent.

The employers' and workers' unions in Germany soon concluded that employment based on the rotation principle should be abolished and the incoming workers should remain in the country. As a result, the principle of rotation was abandoned and a new agreement was signed with Turkey on September 30, 1964, with the two-year residence restriction subsequently being lifted. Despite the abolition of the rotation principle,

migration, which the first generation imagined to complete with a definite return after a few years of work, was postponed due to economic, social, and political issues experienced in both countries. For these reasons, the first generation, who delayed their return, brought their wives and children to Germany through the Family Reunification Act of 1974, after hiring was canceled in 1973. The number of immigrants of Turkish origin in Germany has continued to increase through family reunification. With the arrival of the families, the idea of returning was not abandoned. The thought shifted to returning to their homes with their children and spouses after gaining financial savings that would facilitate their families' lives in Turkey.

Although the first generation were generally male workers, women were given priority in recruitment after 1968. Women recruited from Turkey after 1968 were primarily employed in the electrical industry, helping in the production of precision mechanics. Women's hands were seen as more suitable for working in this field due to their smaller size and more delicate nature. As such, priority to recruit women was given for the new wave of workers from Turkey.

Migration from Turkey began with the guest worker migration in 1961 and continued with the migration of family members in the 1970s. This was followed by political refugee migration in the 1980s, and further by the migration movements triggered by the fight against terrorism in the 1990s. It has been observed that two more forms of migration have been added to this since the 1990s: student migration and highly skilled labor migration (Aydın, 2019). Qualified labor migration still continues, with the law planned to be enacted in 2023 potentially making it easier to come from Turkey to Germany in the coming years.

Today, Germany is one of the countries with the largest immigrant population in Europe. About 60 years ago, only one percent of Germany's population consisted of foreign nationals. The group of Turkish "guest workers" who arrived in 1961 comprised one percent of the total population of all foreigners.

With a population of 22.3 million foreigners as of 2021, immigrants constituted 27% of the total population (Statistisches Bundesamt, 2022). Today, 2.85 million immigrant citizens with a background from Turkey live in Germany. Citizens of Turkish origin living in Germany constitute 24.4% of citizens with a migrant background. Accordingly, 3.5% of the total population in Germany consists of citizens of Turkish origin (Schührer, 2018, s. 14), making up the largest demographics of foreigners in Germany (Destatis, 2017).

Living status of senior citizens with Turkish origin in Germany

The biggest difficulty in describing the living situation of senior citizens in these 60 years is the limited data which exists. The current literature analysis provides limited

information on the living conditions during the migration years. Until the 2000s, there are no long-term studies in this area that can be considered as a precedent. For this reason, the opportunity to analyze the complex factors that determine the living situation of immigrants in old age remains limited. Although research has begun on the living conditions of the elderly with immigrant backgrounds after the 2000s, it is not sufficient to make a satisfactory due diligence on the living conditions of the elderly with an immigrant background.

With the available data, immigrants of retirement age in Germany are struggling to survive in the economic, health, and social areas at this stage of their lives. It is seen that the elderly immigrants of Turkish origin are faced with many health problems in their later years due to the living conditions specific to immigration. Again, the difficulty of working conditions negatively affected the health of immigrants physically and psychosomatically, and as a result, early retirement became inevitable. Early retirement also means receiving less pension. Although the need for help and care in old age is high among the elderly with an immigrant background, only one out of ten people can receive professional help and care in old age. The needs of the older migrant elders are balanced by intergenerational cooperation. However, due to the changing living conditions in the lives of the second and third generations, it is seen that the need for the care and assistance of the elderly people with an immigrant background cannot be met with intergenerational solidarity in the future. For this reason, it is necessary to open the way of professional/institutional assistance and care in old age to elderly people of Turkish origin.

Elderly people of an immigrant background, who were considered to be “guest workers” for Germany until a short time ago, are now considered an indispensable part of the country. The new citizenship bill, which is currently being prepared and is considered to be passed by the parliament in the first months of 2023, enables immigrants over the age of 67 to new and dual citizenship, considered as a “thank you” for their efforts for Germany. In the years when the 60th anniversary of the migration is left behind, it is accepted that the first generation has contributed to the development of Germany and is a part of the German society. The question of “when will they return” has long been set aside.

Still, the living conditions of these citizens of immigrant origin, who have contributed to Germany's development, need to be improved by providing them with the same living opportunities as the citizens of German origin, by offering other rights and opportunities, just as the country is planning on granting the right of dual citizenship. To achieve this goal, it is necessary to determine the needs of the immigrant elderly and to ensure that the relevant institutions provide the service that can meet the demands of this group who has proven to be important to modern German history.

Almanya'ya Göçün 60'ıncı Yılında Türkiye'den Almanya'ya Giden İlk Kuşak

Türkiye ile Almanya arasında yapılan işgücü Anlaşmasının sene-i devriyesi 30 Kasım 2021 yılında kutlanmış, Almanya Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier de, “Türkiye ile yapılan İşgücü Anlaşması'nın 60. Yılı” münasebetiyle 10 Eylül 2021 tarihinde Bellevue Sarayı'ndaki bir davet düzenlemiştir. Bu davete birçok meslek grubundan Türkiye kökenli vatandaşlar katılmışlardır. Cumhurbaşkanı Steinmeier konuşmasına Özdemir Erdoğan'ın gurbete gidenler için 1972'de bestelediği, Gurbet şarkısının (Die Fremde-Gurbet) şu dizelerinin Almanca tercümelerini okuyarak başlamıştır:¹

„Was kann ich in der Fremde ganz alleine tun?

Kann ich so weit entfernt von der Liebe leben?“

“Gurbet elde bir başıma neyleyim?

Yardan ırak yaşanır mı söyleyin.”²

Türkiye Almanya iş gücü anlaşmasının 60 yılı 2021 geride bırakmış olmasının yanı sıra, bu çalışmanın hazırlanma süreci, Almanya'da çok özel başka bir sürece de denk gelmektedir. İktidardaki Almanya hükümeti 2023 yılının ilk aylarında meclisten geçmesi planlanan yeni vatandaşlık ve çifte vatandaşlık yasası çıkartma çalışmalarına hız vermiş durumdadır. Bu yasa koalisyonla kurulmuş hükümetin yaptığı koalisyon anlaşmasının bir parçasıdır. Yasa tasarısının neler içerdiği kısa bir süre önce Almanya Başbakanı Olaf Scholz ve İçişleri Bakanı Nancy Faeser tarafından basına duyurulmuştur.³ Bu yasa, yeni vatandaşlığa ve çifte vatandaşlığa geçişle ilgili bir yasadır. Bu yasanın geçmesi durumunda, Almanya'da bugüne kadar “misafir işçi” gözüyle bakılıp, “yabancı” olarak kabul edilen ve vatandaşlık almak için gerekli koşullara sahip olmadığı düşünülen birçok göçmen grup Alman vatandaşlığını alma hakkına erişebilecektir.

Bu gruba dahil olan göçmenler içerisinde, Almanya'da uzun süre kalmış fakat süreli ikamet izni olanlar, iltica başvurusu yapmış ama bu başvurusu henüz kabul olmamış olanlar, Almanya'da belli bir süre çalışmış ve yaşamış olanlardır. Bu yeni yasa tasarısında yeni veya çifte vatandaşlık hakkı için gerekli koşulların kolaylaştırılması öngörülmüştür. Çifte Vatandaşlık hakkı kolaylaştırılacakların içerisinde Türkiye'den gelmiş olan birinci kuşak da yer almaktadır. Bu yasaya göre onlar için çifte vatandaşlık

1 Almanya Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier (2021): 60. Jahrestag des deutsch-türkischen Anwerbeabkommens- Almanya- Türkiye işçi alım anlaşmasının 60'ıncı yılı. https://www.bundespraesident.de/Shared-Docs/Downloads/DE/Reden/2021/09/210910-Anwerbeabkommen-D-TUR.pdf?__blob=publicationFile

2 Cumhurbaşkanı Steinmeier 'in okumuş olduğu, Özdemir Erdoğan'a ait dizeler Almanca ve Türkçe olarak.

3 Almanya Başbakanı Olaf Scholz ve İçişleri Bakanı Nancy Faeser'in yeni vatandaşlık hakkı yasası ile ilgili yaptıkları basın açıklamasından: <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2022-11/staatsbuergerschaft-reform-olaf-scholz-einbuergierung>

imkânı herhangi büyük bir koşula tabi olmayacaktır. Örneğin önceden, Almancayı yazılı ve sözlü iyi bilmek vatandaşlık almak için çok önemli bir koşul iken, bu yasayla birinci kuşağın sadece kendilerini anlaşılır bir dille ifade edebilmeleri yeterli olabilmektedir. Yasayı hazırlayan Hükümetin yeni yasayla vatandaşlığa geçme koşulları anlatılırken, birinci kuşağa sağlanan bu kolaylığa gerekçe olarak, 67 yaş üzeri göçmen işçilerin yıllarca verdiği emekle tüm koşulların gerekliliklerini yerine getirdikleri belirtilmiştir. Hem göçün 60. yılının kutlandığı Cumhurbaşkanının konuşmasında belirttiği gibi,⁴ hemde yeni vatandaşlık yasası ile ilgili konuşan Almanya Başbakanının ve İçişleri Bakanının konuşmalarında olduğu üzere, Almanya'ya gelen ve Almanya'nın kalkınmasında pek çok emeği olan göçmenlere verilen geç kalınmış bir hak iadesidir.

Bu çalışma Türkiye'den 1961 yılında işçi gücü göçüyle Almanya'ya gelmeye başlamış ve 2021 yılında 60. yılını geride bırakan, 50 yıla yakın dönemler gözüyle bakılan, bugün ise hazırlanmakta olan yeni yasa ile çifte vatandaşlık yolu açılarak dönmek için geldikleri Almanya'da, Almanya toplumunun ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen, Türkiye kökenli göçmenlerin Almanya'daki yaşam durumunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

Almanya'ya İşgücü Göçünün Başlangıcı ve Türkiye'den İşgücü Göçü

Almanya ve Türkiye arasında yapılmış olan işgücü göçü anlaşmasına ve göçün ne zaman başladığına geçmeden önce Almanya'ya göçe sebep olan Marshall planı ve bunun Almanya için getirmiş olduğu gelişmelere kısaca değinmek gerekmektedir.

İkinci Dünya Savaşının bitmesinden bir buçuk yıl sonra Almanya'da büyük ekonomik sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sert geçen kış sonrası ülkede gıda, enerji temini ve ulaşım çökmüş, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Büyük Britanya'nın yapmış olduğu yardımlarla Almanya'da daha büyük felaketlerin meydana gelmesi önlenebilmiştir. Bunun akabinde ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall öncülüğünde İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen ekonomik çöküşün telafisi ve Avrupa ülkelerinin ekonomisinin gelişip tekrar kalkınabilmesi için yapmış olduğu kalkınma planının adıdır Marshall planı. Avrupa'yı kalkındırmak için yapılan plan, adını zamanın ABD Dışişleri Bakanının adından almaktadır.

4 Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier'in konuşmasından bir kesit: Bugünlerde Türkiye ile İşgücü Anlaşmasının imzalanmasının 60. yıldönümü yaşıyor. Başlangıçta sadece bir kâğıt parçasıyken, milyonlarca insanın, Türklerin ve Almanların hayatını ve hatta ülkemizin yüzünü değiştiren, iki hükümetler arası bir anlaşmaydı bu. O günlerde gelen, "misafir işçi" olarak adlandırılan insanlar, çocukları, torunları ve torunlarının çocukları günümüzde artık Almanya'nın ta kendisidir. Onların olmadığı bir Almanya artık düşünülemez. Göçmenler, onların çocukları ve torunları günümüzde fabrikalarda olduğu kadar, bilim kurumlarında da çalışıyorlar. Onlar artık sanatçı, müzisyen, girişimci ve aşı geliştiriyorlar, yargıç, savcı, milletvekili, müsteşar ve bakan olarak çalışıyorlar.

ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall 5 Haziran 1947’de Harvard üniversitesinde yaptığı konuşmasında Avrupa’nın yeniden yapılanması için Amerika’nın yapabileceği bu yardım planını duyurmuştur. Yardım verilecek ülkelerden talep ettikleri ön koşulları bildirmiştir. İlk ön koşul talebi öncelikle Avrupa devletlerinin ortak çalışmalarıdır. Sonrasında bu yardımın hangi alanlarda yatırım için kullanılacağı gelmektedir. 1948 yılının sonbaharında, “Avrupa Kurtarma Programı” kapsamında ilk yardımlar Avrupa’ya gönderilmeye başlanmıştır. Bu yardımlar Para, Hammadde, Gıda yardımları, Araba, Tütün, Elektronik gereçler gibi çeşitli ürünleri içermektedir. 1952 yılında ABD’den Avrupa’ya toplamda yaklaşık 15 milyar dolar değerinde yardım gönderilmiştir.⁵ 1948 yılında ABD’den gönderilmeye başlanan mali yardımlarla, Avrupa özellikle de Almanya hızlı bir kalkınma dönemine girmiştir. Bu yardımların en büyük kısmı Batı Almanya’ya gönderilmiştir ve Batı Almanya, gelen bu yardımlar sonucu hızlı bir büyüme dinamizmi yakalamıştır

Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlarla, Almanya hızlı bir kalkınma dönemine girmiştir. Bu hızlı kalkınma süreci “Wirtschaftswunder- Ekonomik Mucize” olarak adlandırılmıştır. O dönemde gerçekleştirilen üretim için yeterli işgücü ülkede mevcut olmadığından ve devam eden büyümeyle ilerleyen zamanda ihtiyaç duyulacak olan işgücü için çeşitli ülkelerle işçi alımı anlaşmaları yapılmıştır. Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer, Federal Ekonomi Bakanı Ludwig Erhard ve Federal Özel Görevler Bakanı Franz Josef Strauß’un aralarında yer aldığı heyet ilk işçi alımı antlaşmasını 1955’de İtalya ile yapmıştır. Birçok ülke ile yapılan işgücü antlaşması “rotasyon prensibi” doğrultusunda yapılmış, bu anlaşma dahilinde alınan işçilerin bir iki yıl çalışma sonrası ülkelerine geri dönmeleri öngörülmüştür. Bu sebeple de bu işçiler “Misafir İşçi” olarak adlandırılmıştır. 1955’te İtalya ve Almanya arasında yapılan işçi alımı sözleşmesiyle başlayan “misafir işçi” göçü, 1960’ta İspanya ve Yunanistan’la yapılan işçi sözleşmeleri takip etmiştir. Türkiye’yle 30 Ekim 1961 gerçekleşen, yine rotasyon prensibine dayalı, işgücü alımı anlaşmasıyla, Türkiye’den Almanya’ya “Misafir işçiler” gelmeye başlamıştır (Aydın, 2019). Bu anlaşmaları 1963’te Fas, 1964’te Portekiz, 1965’te Tunus ve 1968’te eski Yugoslavya gibi ülkelerle yapılan işçi alım anlaşmaları izlemiştir (Düzgün, 1996, s. 34).

Almanya’nın Türkiye’den işgücü getirme nedenlerinden birisi, bu anlaşmayla Almanya’nın NATO müttefiki olan Türkiye’ye bir yandan yeni döviz kaynakları sağlama fırsatı sunmak, diğer yandan da Türkiye’de giderek artan işsizliğin giderilmesine yardımcı olmaktadır (Sen, 1994, s. 34; Kocaman, 2010). Başlangıçta “misafir işçiler” ile yapılmış olan sözleşmede, adından da anlaşılacağı üzere sürenin sınırlı bir zaman dilimini içerdiği ve bu sürenin bitiminde her misafirlikte olduğu gibi, gelenlerin tekrar evlerine geri dönmeleri öngörülmekteydi. Ne var ki bu süreç ne Türkiye’den gelen

5 Bundeszentrale für Politische Bildung (2005): Marschallplan-Selling Democracy. <https://www.bpb.de/themen/nachkriegszeit/marschallplan/>

işçilerin ne de bu işçileri davet eden Almanya devletinin planlarında olduğu üzere, göçmenlerin Almanya'da bir iki yıl kalma ve çalışma sonrası ülkelerine dönmeleriyle nihayete ermemiştir.

55 türkische „Gastarbeiter“ kommen am 27. November 1961 am Flughafen Düsseldorf an. Sie sind die ersten von 400 Bergleuten, die sich für ein Jahr Arbeit in Deutschland verpflichtet haben. (© picture alliance | Wolfgang Hub)

Fotoğraf 1. 27 Kasım 1961'de Düsseldorf hava alanına inen ilk 55 Türk göçmen işçi görülmektedir (Meier-Braun, 2021).

30 Ekim 1961'de yapılan işgücü göçü Antlaşması akabinde, madende çalışacak 400 işçiyle birer yıllık sözleşme imzalanmış, bu işçilerin 55'i 27 Kasım 1961'de Almanya'ya gelmişlerdir. Türkiye'den Almanya'ya göç eden ilk kuşağın planlarında da Almanya'da bu iki yıl içerisinde olabildiğince çok çalışıp, mümkün olan en iyi şekilde tasarruf ederek bu tasarruflarla Türkiye'de bir yatırım yapmak vardı. Bu yatırım bazıları için bir ev alabilmek, bir traktör sahibi olabilmek, bazıları içinse bir dükkân alıp orada kira ödmeden eski işlerini yapabilmektir. Almanya'nın planı da Türkiye ve diğer ülkelerden getirdiği ucuz işgücünü birkaç yıl çalıştırmak, bu sürenin sonunda bu işçileri geri gönderip yeni işçileri Almanya'ya getirerek aynı şekilde istihdam etmektir.

Almanya'daki işveren ve işçi sendikaları kısa süre içinde rotasyon prensibine dayalı işçi alımı uygulamasının kaldırılıp gelen işçilerin kalmaya devam etmesi gerektiği kanısına varmışlardır. Almanya Devleti de kısa bir süre sonra, işi ve dili öğrenmiş işçileri geri gönderip yerine yenilerini getirmenin hem daha çok maliyete hem de iş kaybına sebep olduğunu kavrayarak birinci kuşağın sözleşmelerini yenileme kararına gitmiştir. Sonuç olarak, rotasyon ilkesi üç yıl gibi kısa bir sürede terk edilmiş ve Türkiye ile 30 Eylül 1964 tarihinde yeni bir antlaşma yapılarak, iki yıllık ikamet sınırlaması kaldırılmıştır.

1964'ten sonra Türkiye'den gelen birinci kuşak Almanya'da çalışmaya devam etmiş, bu işçiler geriye dönme planlarından tamamen vazgeçemedikleri halde Almanya'da

kalmaya devam etmişlerdir. Türkiye’den gelen birinci kuşak, Türkiye’de umut ettiği geleceğe birkaç yıllık kazanımla kavuşamayacağına, bunun için daha uzun Almanya’da kalıp çalışması gerektiğine kani olmuştur. Rotasyon ilkesinin kaldırılmasına rağmen, birinci kuşağın birkaç yıl çalışma sonunda kesin dönüşle tamamlayacağını tahayyül ettiği göç, her iki ülkede yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerle ileriki tarihlere ertelenmiştir. Bunun sebeplerinden biri de Türkiye’deki 12 Mart Muhtırası (1971) olmasıdır. 1971’deki askeri müdahale nedeniyle Türkiye’nin içerisinde bulunduğu politik ve toplumsal sıkıntılar birinci kuşağın Türkiye’ye dönmelerini zorlaştırmıştır. Bu sebepten çoğu dönüşü tehir etmeye karar vermiş ve 1974’ten sonra da aile birleşimi üzerinden, eşlerini ve çocuklarını Almanya’ya getirmişlerdir. 1973’teki işe alımın durmasından sonra (*Anwerbestopp*)⁶ misafir işçiler ailelerini de Almanya’ya getirmesiyle göç devam etmiştir. Aile birleşiminden sonra Türkiye kökenli göçmenlerin sayısı artık “Misafir işçi” göçü yoluyla değil, aile birleşimi yoluyla artmaya devam etmiştir. Ailelerin gelmesiyle beraber geri dönme fikrinden vazgeçilmemiş, yeni planda Türkiye’de kendileri ve ailelerinin yaşantısını kolaylaştıracak maddi birikimi kazandıktan sonra çocukları ve eşlerini alıp evlerine dönme fikri yerini almıştır.

Rotasyon prensibinin askıya alınmasından sonra da Almanya Türkiye ve diğer ülkelerden işçi alımını devam ettirmiştir. Birinci kuşağın alınan ilk işçileri genelde erkek işçiler olsa da 1968’den sonra işçi alımında kadınlara öncelik verilmiştir. 1968’den sonra Türkiye’den işe alınan kadınlar öncelikle elektrik endüstrisinde hassas mekaniklerin üretimi istihdam edilmişlerdir. Kadınların ellerinin narin ve küçük olması özelliğiyle bu alanda çalışmaya daha müsait olarak görülmüş, bu sebeple Türkiye’den gelecek yeni işçilerde kadınların alınmasına öncelik verilmiştir. Almanya’ya yalnız gelmiş olan kadınlara bir yıl çalıştıktan sonra eşlerini Türkiye’den aile birleşimiyle getirmelerine müsaade edilmiştir.

Türkiye’den gelen işçi göçü 1961 yılından başlayarak günümüze kadar devam etmektedir. Göç sebeplerine kısaca değinmek gerekirse, Türkiye’den göç 1961’de Misafir işçi göçü ile başlayıp, 1970’lerde aile fertlerinin göçü ile devam etmiştir. Bunu 80’li yıllarda siyasi mülteci göçü, 90’lı yıllarda ise terörle mücadelenin tetiklediği göç hareketleri takip etmişlerdir. 1990’lı yıllardan itibaren buna iki göç biçiminin daha eklendiğini gözlemlenmektedir: öğrenci göçü ve yüksek nitelikli iş gücü göçü (Aydın, 2019). Nitelikli iş gücü göçü hala devam etmekte olup, 2023 çıkması planlanan yasa ile Türkiye’den Almanya’ya işçi olarak gelmenin bundan sonraki yıllarda çok daha kolay olacağını söylemek mümkündür.

Son olarak belirtilmelidir ki, göç sürecinde Türkiye’den Almanya’ya gelen göçmenlerin ve onların üzerinden ucuz işgücü temini yapmış olan Almanya değil, Türkiye devleti de kazançlı çıkmıştır. Türkiye kökenli vatandaşların Almanya’dan

6 Anwerbestopp: işe alımın dondurulması.

Türkiye'ye para havaleleri 1980'lere kadar ülkenin toplam döviz gelirinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Türkiye'nin döviz açığı büyük oranla göçmenlerin tasarruf ve havalelerinden sağlamaktaydı. Bundan başka Türk göçmen işçileri, tüketim ve yatırım amaçlı (emlak alımları) harcamaları ile Türkiye ekonomisine ciddi katkıda bulunmuşlardır (Aydın, 2019).

Almanya'daki Türk Nüfusu ve Bu Nüfustaki Demografik Değişim

Almanya bugün Avrupa'da en yoğun göçmen nüfusu barındıran ülkelerden birisidir. Oysa yaklaşık 60 yıl önce, Almanya nüfusunun sadece %1'i yabancı uyruklu vatandaşlardan oluşmaktaydı. 1961'de gelen Türk "Misafir işçiler" tüm yabancıların toplam nüfusunun %1'ini oluşturuyordu. 1961'de sayısı sadece 6.700 olan Türk "Misafir işçiler", bu sayıyla Federal Almanya Cumhuriyeti'ndeki yabancı işçilerin en küçük oranına sahiptiler. Zaman içerisinde Türkiyeli göçmen işçilerin sayısı 1965'te 132.800'e, 1970'te 470.000'e yükselmiştir (Sen, 1994: 76). 1973'ten itibaren, aile birleşimi göçmen işçilerin eşlerini ve 18 yaşın altındaki çocukları, 1980'lerden itibaren ise yalnızca 16 yaşın altındaki çocukları kapsamaktaydı. 1974-1975'ten bu yana yabancı işçi sayısında azalma olmuş, ancak göçmen sayısı artmaya devam etmiştir. Yalnızca 1975'te Almanya'ya %65'i Türk çocukları olmak üzere toplamda 90.000 göçmen çocuğu gelmiştir (Bretz, 1978, s. 79). Zentrum für Türkei Studien-ZfT (Türkiye ve Araştırmalar Merkezi Vakfı) 1999 yılındaki çalışmasında Almanya'da aile kökleri Türkiye'ye dayanan 2,8 milyondan fazla insan yaşadığı ve bunların yaklaşık 1,5 milyonu Almanya doğumlu olduğu yer almıştır. ZfT'ye göre Göçmen kökenli vatandaşlar toplam nüfusun dörtte birini oluştururken, Türkiye kökenli göçmen Nüfus ilk sırada yer almaktadır (ZfT, 1999).

Zeman'ın araştırmalarına göre (2005a, s. 22) Almanya'da yaşayan yabancıların %10,3'ü 60 yaş ve üzeri ve sadece %1,1'i 80 yaş ve üzeriydiler. Yaş grupları açısından ele alındığında 60 yaş üzeri göçmen Grubun oranı % 10'u geçmemektedir. Ancak yine de yabancı nüfusun demografik yaşı hızla artmaktadır. Almanya'daki ileri yaştaki yabancıların sayısı (60 yaş ve üstü) 1995 ve 2003 yılları arasında 427.789'dan 757.928 kişiye, yani yaklaşık %77 oranında artmıştır (Zeman, 2005a, s. 22)⁷ Farklı göçmen milliyetleri arasında yaş yapısı farklılık göstermektedir. ZfT tarafından 1999'da yapılan araştırma sonucu, 1987 ve 1997 yılları arasında da tüm yaş gruplarındaki en yaşlı olan kesim Türk göçmenlerindendir.

2005 yılında 15,3 Milyon yabancı kökenli vatandaş Almanya'da yaşamaktaydı. 2013 yılında bu sayı 80,6 Milyon toplam nüfusun 15,9 milyonunun meydana getirmekteydiler. Buda toplam nüfusun yüzde 19,7% meydana getirdiğini göstermektedir (Statistisches Bundesamt, 2013, s. 7).

7 Göçmen nüfus sayısındaki düşüşe sebeplerden birisi Alman vatandaşlığına geçiş olmuştur.

Bu sayı 2021 yılında 22,3 Milyon yabancı kökenli nüfus ile toplam nüfusun %27'sini oluşturmaktaydı (Statistische Bundesamt, 2022). Bugün Almanya'da Türkiye'den göçmen kökenli 2,85 milyon vatandaş yaşamaktadır. Bunlardan 1,5 milyonu halen Türk vatandaşlığına sahiptirler, geri kalan nüfus ise Alman vatandaşlığına geçmiştir. Türkiye kökenli vatandaşlardan 1,5 milyonu Almanya doğumludur (Meier-Braun, 2021). Almanya'da yaşayan Türk kökenli vatandaşlar, göçmen kökenli vatandaşların 24,4%'sini meydana getirmektedir. Almanya'daki toplam nüfusun ise 3,5%'i Türkiye kökenli vatandaşlardan oluşmakta olup (Schührer, 2018, s. 14) Almanya'da yaşayan yabancı toplumunun en büyük parçasını meydana getirmektedirler (Destatis, 2017).

Almanya'daki Yaşlı Türklerin Yaşam Durumu

“Yaşam Durumu” terimi, insanların içinde yaşadığı maddi ve manevi koşulların bütününü ifade etmektedir. Maddi koşullar, fiziksel hayatta kalmanın ön koşullarıdır: Yiyecek, giyecek ve barınmanın mevcudiyeti gibi. Modern toplumlarda bu mallara/materyallere erişim, piyasanın sunduğu tekliflerle gerçekleşmekte ve dolayısıyla maddi koşullar finansal kaynaklar tarafından belirlenmektedir. Maddi durum, yaşlılıkta yaşamın şekillenmesi için temel koşullardan bir tanesidir çünkü genel yaşam kalitesi, finansal kaynakların mevcudiyetine bağlıdır (Kocaman, 2010, s. 33).

Maddi olmayan koşulları ise bireyin geçmişine bağlantılı olarak gelişen durumlar ifade eder ve önceki zamanlarda yapılan eylemlerden ve kararlardan etkilenebilir. Elde edilen eğitim düzeyi, meslek seçimi, yapılan evlilik (evlilik davranışı), yaşlılık için mevcut birikimlerin/tasarrufların oluşumu, maddi olmayan koşullar, birer örnek olarak gösterilebilir. Bu bireysel biyografik koşullara ek olarak kolektif koşullar da vardır: Örneğin, çalışma aşamasındaki işgücü piyasası koşulları veya yaşlılıkta yaşam durumunu etkileyen değişen yasal düzenlemeler. Maddi kaynaklar temel olarak maddi yaşam koşullarını belirlerse de maddi olmayan yaşam koşulları üzerinde de güçlü bir etkiye sahiptir: Sosyal ilişkileri sürdürebilme ve tüketici olabilme ve kültürel aktivitelere katılma imkânı buna dahildir. Öte yandan maddi olmayan koşulların, maddi koşullara etkisini belirtmek gerekir: Büyük bir hanede olmak, sosyal ağlara katılım finansal kaynağı güçlendirebilir. Çünkü büyük bir ailede hizmetler ve yardımlar doğrudan ödenmek zorunda değildir, hane üyeleri tarafından ücretsiz olarak sağlanabilir (Thieme, 2008; Kocaman, 2010, s. 34).

İşgücü göçü ile Almanya'ya gelmiş ve burada yaşlanmış olan birinci kuşağın yaşam durumu üzerine 2000'li yıllara kadar az sayıda araştırmalar yapılmıştır. Bu grubun yaşam durumu üzerine araştırmaların başlaması Federal Hükümetin sunduğu 6. Aile Raporu olup, bu Rapordan sonra yabancı kökenli yaşlıların yaşam durumları üzerine birçok araştırmalar yapılmıştır (Dietzel-Papakyriakou, 2012; Steinbach, 2019, s. 564).

Yapılan araştırmalarda öncelikle finansal durum ve sağlık durumu ele alınmış ve son yıllarda buna bakım durumu eklenmiştir.

Almanya'da 1973'te işe alımların dondurulmasıyla birlikte işçi rotasyonu ve entegrasyonu gündeme gelmiştir. Ancak, Devletin resmi politikası hala rotasyon olduğu için, entegrasyon konusunda gerekli ilgi ve özel bir çalışmaya yer verilmemiştir.⁸ Almanya Cumhurbaşkanı Steinmeier Göç'ün 60. yılı vesilesiyle verdiği davetteki sözlerinde o zaman gelmiş ve "Misafir İşçi" olarak nitelendirilen bu grubun hayatlarındaki gerçekleri şöyle özetlemiştir:

*"Dil kursları yoktu, destek, entegrasyon politikası yoktu, çünkü entegrasyon arzu edilen bir şey değildi. İnsanların iki yıl sonra bavullarını tekrar toplamaları bekleniyordu. Alman ekonomisinin özel talebi üzerine rotasyon kuralının kaldırılmasından sonra da bu eksiklikler uzun süre giderilmedi. Toplumumuz kaçınılmaz olanı, gecikmiş ve doğru olanı kabul edinceye kadar uzun ve acılı bir yolun kat edilmesi gerekti: Bu sözde misafir işçiler ne misafir ne de sadece işçiydiler."*⁹

Alman Hükümetinin göçmenlerle ilgili rotasyon politikasından daha istikrarlı başka bir politikası yoktu ve çok uzun yıllar boyuncuda olmadı. Almanya'nın göçmen nüfusun yerleşik hale gelmesi halinde ortaya çıkabilecek sorunlar, ya da yerleşik hale geçiştir yerine getirilmesi gereken ön çalışmalar/uygulamalar yıllarca göz ardı edilmiş, ancak "misafir" işçilerin Almanya'daki çalışma ve kalış süresinin gelişimi planlanandan çok farklı gelişmiştir. Göçmen işçilerin çoğunluğu çalışma hayatlarının sonuna kadar Almanya'da kalmış ve emekliliklerini hâlen burada geçirmektedirler.

Almanya'da yaşayan ileri yaştaki göçmenlerin oranı son yıllarda önemli ölçüde artmıştır ve bu oranın yakın gelecekte Alman yaşlıların oranından daha yüksek olması beklenmektedir. Bu öngörü, Almanya'da yaşlı göçmenlerin gelecekte kendilerine ait büyük bir nüfus grubunu oluşturacaklarını açıkça ortaya koymaktadır. Almanya'da şu an ileri yaştaki genel nüfusun ihtiyacı olan sosyal, ekonomik, bakım gibi hizmetleri karşılayacak boyutta olduğunun söylemek mümkün değildir. Bu bölümde Almanya'daki yaşlı göçmenlerin yaşam durumlarındaki finansal, sağlık, yardıma ve bakıma muhtaçlık gibi konular ana hatlarıyla ele alınmaktadır.

Finansal Durum

Son yıllarda Almanya'daki yaşlıların gelir durumu, bundan önceki nesillerin gelir durumuyla kıyaslandığında, önemli ölçüde bir iyileşmeden söz edilebilir. 2000 yılından sonra yapılan araştırmalar emeklilerin, önceki yıllara oranla daha iyi ekonomik

8 1973'ten sonra Rotasyondan kasıt, yabancı işçilerin artık geldikleri ülkelere kesin dönüş yapılmasıdır.

9 Frank-Walter Steinmeier (2021): "Türkiye ile İşgücü Anlaşması'nın 60. Yılı". https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Downloads/DE/Reden/2021/09/210910-Anwerbeabkommen-D-TUR-Tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile

koşullara sahip olup ve buna bağlı olarak daha yüksek bir tüketim potansiyeline sahip olduklarını göstermektedir (Fünfter Altenbericht, 2005, s. 187)¹⁰. Bu ekonomik iyileşme 1957'deki emeklilik yasasında gerçekleştirilen bir reformla gerçekleşmiştir. 1957'den bu yana emekli maaşları, ücret ve maaşlara orantılı bir şekilde güncellenmektedir. Emeklilerin ekonomik imkânları üzerine pozitif etkileri olan bu reform, emeklilerin ekonomik olarak bağımsız, aktif emekli olabilmelerini mümkün kılmıştır. Bu sayede bugünkü Almanya'daki yaşlıların çoğu maddi olarak güvende ve bağımsız yaşamaktadırlar (Zolner, 2000, s. 44; Kocaman, 2010, s. 34). Bu pozitif durumun Alman yaşlıların yaşam durumu için geçerlidir, ancak Almanya'daki Türkiye kökenli birinci kuşak için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir.

Almanya'daki yaşlı göçmenlerin emeklilikteki mali durumları ele alındığında, çok farklı bir tablo ile karşılaşmaktadır. Emeklilik yaşında olan göçmenlerin maddi durumu üzerine yapılan araştırmalar, göçmenlerin emeklilik maaşlarının ortalamasının çok altında olduğunu göstermektedir. Buna sebep olarak da daha kısa prim ödeme süreleri, daha düşük emekli maaşı katkı payları, vasıfsız ve düşük vasıflı işte çalışma durumu ve genellikle bir hastalık nedeniyle erken emeklilik olarak gösterilmiştir (Kocaman, 2010, s. 111).

Almanya'nın Euro'ya geçmeden önceki döneme bakıldığında Türkiye kökenli emeklilerin aldıkları emekli maaşı 1100 Mark olarak görülmektedir¹¹. Bu Alman kökenli emeklilerin aldıkları maaşın ortalama %66'sına denk gelmektedir. Yine 2013 yapılan araştırmalar göçmen kökenli emeklilerin ortalamasının %60 daha altında emeklilik maaşı aldığını ortaya koymaktadır. Bu göçmen kökenli olmayanlarda bu oran sadece %12,5'dir (Hoffmann & Romeu Gordo, 2016, s. 70).

2015 yılında Sosyal ve Çalışma Bakanlığının yaptığı araştırma sonucu Almanya'da 65 yaş üzerlerinin ortalama aldığı emeklilik maaşı Alman kökenli vatandaşlarda 1.779 Euro iken bu göçmen kökenli vatandaşlarda 1.119 Euro'dur (Bartig, 2022, s. 10). En az emeklilik maaşını göçmen kökenli kadınlar almaktadır. Göçmen kökenli kadınlar erkeklerden daha çok yoksullukla karşı karşıya kalmaktadırlar. Göçmen kökenli emekliler almış oldukları emeklilik maaşıyla hayatlarını idame ettiremediklerinden dolayı sosyal yardım almaktadırlar. 2009'da yapılan bir araştırmaya göre tüm göçmen kökenli yaşlıların yarısına yakını (48%) devletten almış oldukları ekonomik yardımlarla hayatını idame ettirebilmektedirler. Türkiye kökenli yaşlı göçmenlerin yarısından fazlası ekonomik durumunun iyi olmadığını ifade etmişlerdir. Türkiye kökenli emeklilerin %68'i ekonomik durumunun yetersiz olarak değerlendirmektedir (Bartig, 2022, s. 10).

10 Fünfter Altenbericht-Beşinci Yaşlı Raporu (Altenbericht-Yaşlı Raporu). Federal Aile İşleri Bakanlığınca finanse edilerek yapılan istatistik araştırmaların sunulduğu rapordur. Bu zamana kadar yapılan sekiz araştırma raporları sırasıyla 1.Rapor 1993/ 2.Papor 1998/3.rapor 2000/ 4 Rapor 2002/ 5. Rapor 2006/6. Rapor 2010/ 7. Rapor 2012 ve 8. Rapor 2020 yıllarında sunulmuştur. 9. Raporun Mart 2024 yılında sunulması beklenmektedir.

11 Deutsche Mark-Alman Mark'ının Euro'ya geçiş döneminde yaklaşık olarak 2 Mark bir Euro'ya tekabül ediyordu(1€=1,95583 DM). Buna göre Türkiye kökenli emeklilerin 2000'li yıllardan önceki maaşlarının 550 Euro'ya tekabül ettiği söylenebilir.

Sağlık ve Sağlık Anlayışı Durumu

Mali duruma ek olarak, sağlık, yaşlılıkta yaşam durumunun merkezinde yer almaktadır, çünkü fiziksel bütünlük ve esenlik sağlıktan kaynaklanmaktadır (Backes & Clemens, 2003, s. 204). Bir kişinin yaşam durumu, sağlık durumu ile önemli ölçüde etkileşim içerisindedir. Sağlık aynı zamanda bir kişinin sosyal hayata ne ölçüde katılabileceğini, sosyal ilişkileri sürdürebileceğini de belirler veya başkalarından düzenli yardıma bağımlı olup olmaması anlamına gelmektedir. Yaşlılıkta yaşam kalitesi bireyin sağlık durumunun kötü olup olmaması veya hareket kabiliyetinin kısıtlı olup olmaması, evdeki temel işlerini yapabilmesi veya yalnızca büyük güçlüklerle gerçekleştirilebilmesi durumuna göre değişmektedir (Zolner, 2000: 45). Yaşlı göçmenler arasında sağlık durumunun kötü olması, öncelikle çalışma koşullarının kötü oluşu, düşük gelir, kötü yaşam koşulları gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır ve bu bağlam içinde bakıldığında, hastalık ve ölüm oranlarının artmasına bu koşullar neden olmaktadır (Zeman, 2005a: 36).

Hamburg'da gerçekleştirilen ampirik bir çalışmada, yaşlı göçmenlerde tespit edilen iki temel sağlık sorunundan bahsedilmektedir: Birincisi fiziksel olup stresli çalışma koşullarından kaynaklanan ve esas olarak kas-iskelet sistemini bozan hastalıklar ve sakatlıklardır. Diğer ise dolaşım sorunları, baş ağrıları, migren veya konsantrasyon bozuklukları gibi psikosomatik kökenli hastalıklar ve şikayetlerdir. Göçmenlerin kendileri de bu tür şikayetleri yaşam koşullarına ve yoksunluklarına bağlamaktadır (Freie Hansestadt Hamburg/FHH, 1998, s. 95). Yıllar içerisinde yapılmış olan birçok araştırmada da göçmen kökenli yaşlı vatandaşlar sağlık durumlarını göçmen kökenli olmayanlardan daha kötü olduğunu ifade etmiş ve en az beş sağlık sorunu olduğunu ifade etmişlerdir (Bartig, 2022, s. 22). 50 ve üzeri yaştaki göçmenlerde fiziksel sorunları yanında, aynı yaş grubuna ait Almanlardan daha çok depresyon belirtiler görülmektedir. 2012 yılında yapılan başka bir araştırmadan elde edilen sonuca göre, Türkiye kökenli göçmenlerin hem fiziksel hem psikosomatik şikâyetlerinin arkasında sosyal ve ekonomik sebepler tespit edilmiştir. Bu araştırmaya katılan 50 ila 79 yaşlarındaki katılımcılarda beyanlarında sağlık sorunlarının arkasındaki sebebin yaşam durumu olduğunu belirtmişlerdir (Bartig, 2022, s. 13).

Göçmen kökenli yaşlıların sağlık ve esenlik bakımından bu kadar olumsuz bir tablo sergilemesinin arkasındaki sebep göç sonrası çalışma ve yaşam durumuna bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Zira İşgücü Anlaşmasında yer alan işçi alım şartlarına bakıldığında, göçmenlerin tamamen sağlıklı bireylerden seçildiği görülmektedir. Göçmenlerin Almanya'ya gelişlerinin başlangıcındaki sağlık durumları, aynı yaştaki Alman nüfusunun sağlık durumundan daha iyi durumdaydı (Kocaman, 2010, s. 63). 1980'lerden sonra göçmenler üzerine yapılmış olan araştırmalarda ise göçmenler aynı yaştaki Almanlarla kıyaslandığında, göçmenlerin değil aynı yaştaki Almanların daha sağlıklı olduğu sonucu ortaya çıkmamaktadır (Zeman, 2005a, s. 35).

Bunun nedeni, birinci nesil göçmenlerin çoğunun sağlıklarını olumsuz etkileyecek kötü koşullarda çalışmak zorunda kalmaları ve buna bağlı oluşan stres faktörüdür: Kötü çalışma koşullarına örnek olarak, parça başı ve vardiyalı çalışma durumu, fiziksel olarak stresli ortam, kimyasal maddelere, gürültüye ve aşırı sığağa maruz kalma denilebilir. Yaptıkları işin kendi sağlıkları üzerine olan risklerden bilincinde olmadıklarından dolayı, genellikle her işi ve vardiyayı üstlenen göçmenlerin, bu şartlar altında yaptıkları işler sonucu sağlıkları kötü etkilenmiş, ileriki yıllarda çalışamaz hâle gelmişlerdir. İlk kuşak göçmenlerin çalışma yaşamındaki sağlığa zararlı etkenler, yaşlılıkta hastalık olarak kendini göstermektedir (Zeman, 2005a, s. 36).

Yaşlı göçmenler üzerine yapılmış olan çeşitli araştırmalar, göçmen işçilerinin yaklaşık %40'ının hastalık nedeniyle erken emekli olmak zorunda kaldığını ve görüülen göçmenlerin sağlık durumlarının çoğunlukla olumsuz olarak tanımladıkları görülmektedir (bkz. Gesundheitsamt Bremen, 2004, s. 39)¹². Ayrıca yaşlı göçmenlerde, aynı yaştaki Almanlardan daha erken ve daha uzun süreli bakıma ihtiyaç duyma riskinin olduğunu gösteren çeşitli araştırmalar mevcuttur (Zeman, 2005a, s. 37). Emeklilik sonrasında ülkelere dönememe sebeplerinden biri de sağlık durumu ve sağlık alanındaki ihtiyaçlardır. Bu durum birçok göçmenin emeklilik yıllarını da Almanya'da geçirmesinin ana nedenlerinden de bir tanesidir. Kendi ifadelerine göre, Almanya'da, geldikleri ülkelere göre daha iyi sağlık ve bakım hizmeti bulunmaktadır (Zeman, 2005b, s. 7; Palaz & Adıgüzel, 2016, s. 452)¹³.

Yaşlı Göçmenlerde Yardıma ve Bakıma Muhtaçlık Durumu

Yardım, bakım ihtiyacı ve talebi, hastalık ve sakatlık gibi nesnel problemlerin yanı sıra kişinin kendi ihtiyaç ve yardım beklentisine ilişkin öznel algıları nedeniyle de ortaya çıkmaktadır. Yardıma ve bakıma muhtaç kişiler, fiziksel, bilişsel veya psikolojik bozuklukları olan veya sağlıkla ilgili stres veya gereksinimleri bağımsız olarak telafi edemeyen veya bunlarla baş edemeyen kişilerdir. Türkiye'den gelen ilk kuşak yaşantısını uzun yıllar burada geçirmeyi planlamadığı gibi, yaşlılıkta da planlar Almanya üzerine yapılmamıştır. Yakın geçmişte ve hatta bugün bile ömrünün çoğunu Almanya'da geçirmiş olan ilk kuşağa sorulduğunda, bazılarının hâlâ dönme fikrinden vaz geçmediği ve burada ömrünün sonuna kadar kalmayı planlamadığı görülmektedir.

Ne var ki göç ve göçün beraberinde getirdiği yaşam hikayesine bakıldığında, ilk gelen ve zorlu şartlarda hayatını idame ettirmiş olan göçmenlerin çoğunluğunun, yaşlılıkta çeşitli alanlarda yardıma ve hatta bakıma ihtiyaç duyma durumu görülmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi ilk kuşağın büyük bölümünde, yaşantılarının ileriki

12 Gesundheitsamt Bremen: Bremen Şehri Sağlık Müdürlüğü

13 Palaz ve Adıgüzel'in 2016 yılında Hollanda'da yapmış oldukları araştırmada, Sağlık sorunu yaşayan Türk yaşlıların isteseler bile Türkiye'ye dönememelerinin bir sebebi olarak, Türkiye'de Hollanda'da alabildikleri Sağlık ve Bakım hizmetinin olmayışını belirtmişlerdir.

yıllarında fizyolojik ve psikosomatik rahatsızlıklar meydana gelmekte ve bu durum yaşam durumlarını olumsuz etkilemekte ve yaşam kalitesini önemli ölçüde düşürmektedir. Yaşlılıkta yardım ve bakımın temini bakım sigortaları üzerinden gerçekleşmektedir. Almanya'da kanuni olarak herkesin sağlık ve bakım sigortasının olması zorunludur, bu zorunlu sigorta kamu ve özel sağlık sigortası olarak ikiye ayrılmaktadır.

Bakım sigortası da işsizlik sigortası gibi sağlık sigortasının şemsiyesi altında toplanmıştır. Kamu ve özel bakım sigortası olarak iki bölüme ayrılan bakım sigortası kapsamında, Almanya nüfusunun %90'nının kamu bakım sigortası, geriye kalan %10'luk kısmın ise özel bakım sigortası bulunmaktadır. Bakım sigortası kapsamında çeşitli sosyal yardım ve bakım hizmetleri sunulmaktadır. Bakım sigortası kapsamında olan hizmetlere; tıbbi ve sosyal bakım, rehabilitasyon hizmetleri, huzurevinde bakım, evde bakım (buna kişisel ihtiyaçlar ve evde gerekli işlerin ve ev hizmetlerinin yapılması da dahildir), bakımevlerinde gündüz ve/ yeva gece bakım imkânları, geçici süreli bakım, evde teknoloji kullanımı, tıbbi araç-gereç temini, evde aile tarafından gerçekleştirilen bakımda ailenin kurumlardan temin ettiği bakım elemanı tarafından desteklenmesi, eve yemek hizmetleri örnek olarak verilebilir. Almanya'da yaşayan herkes bu hizmetlerden faydalanma imkânına sahiptirler. Ancak herkesin bu hizmetlere erişim imkânı olduğu söylemek güçtür.

Göçmenlerin ihtiyaç duydukları çeşitli bakım hizmetlerine erişimini engelleyen faktörler bulunmaktadır. Söz konusu engellerin arasında başlıca yer alanlar hususlar: “dil problemi, sosyal ve kültürel iletişim sorunları; sigorta üzerinden ulaşılabilecek hizmetlere dair bilgilerinin olmaması, hizmetlerin sunumu ve bunun finansman konuları ile göçmenlerin kültürel ve sosyal değerlerine, yaşam tarzlarına ve ihtiyaçlarına uyan hizmetler hakkında yetersiz bilgi ve bilgi fırsatlarının eksikliği” (Kocaman, 2010). Yaşlılıkta ihtiyaç duyulan ve aslında imkanlar dahilinde olan yardım ve bakım hizmetlerinden faydalanamaması sadece bir “erişim ve bilgi eksikliği” problemi olarak algılanmamalıdır. Anadolu'dan gelmiş ilk neslin kültüründen getirdiği değer yargularından dolayı da yabancı kişilerden yardım ve bakım hizmeti almak, kurum yaşlı bakımı veya bir bakım evinde olmak tercih değil çaresizlik olarak algılanmaktadır. Türk ailesinde geçmişten beri ideal olarak görülen yaşlıların evlerinde çocukları tarafından bakılmalarıdır.

Yapılan araştırmalar yaşlı Türk göçmenlerin sadece %26'sının huzurevine gitmeye istekli olduğunu göstermektedir. Yaşlı Türk göçmenlerin %52'si ise yaşlılığını kesinlikle evde geçirmek istediklerini belirtmişlerdir. Hamburg'da yapılan bir araştırmada, yaşlı göçmenler için profesyonel yardımın “ya hiçbir seçenek olmadığını ya da çok az sayıda göçmen için bir seçenek olduğunu” göstermektedir (FHH, 1998: 105). Türk kökenli yaşlı göçmenlerde ihtiyaç duyulan bakım öncelikle “evde bakım” seçeneği olduğu ve

kurum bakımının en son tercih olarak değerlendirildiği görülmektedir. İkinci kuşağın mensupları ya zaten ebeveynlerinin evinde ya da ebeveynlerine oldukça yakın mesafede yaşamaktadırlar. Bu sayede ebeveynleri ile temas/ ziyaret sıklığı genel olarak oldukça yüksektir. Bu nedenle, ebeveynlerin yaşlılık döneminde çocukları tarafından bakılma konusunda yüksek beklentileri olması şaşırtıcı bir durum değildir (Baykara-Krumme & Hoff, 2006, s. 452).

Almanya’da 2000’li yılların başlarında bakım evlerindeki yaşlı göçmenler üzerine yapılmış ve bu grup için emsal diyebileceğimiz araştırmalar bulunmamaktaydı. Nedeni ise bu kurumlarda yaşlı göçmenlerin yok denecek derecede az olmasıdır. Bazı belediyelerin hizmet verdikleri kurumları üzerinden yapmış oldukları az sayıdaki çalışmalar ise buralardaki yabancıların çok az sayıda olduğunu göstermektedir. Yabancı kökenli yaşlılar, yaşlılıklarını genellikle kendi evlerinde ya da çocuklarıyla beraber yasadıkları çok nesilli evlerinde sürdürmektedirler (BMFSFJ, 2000, s. 119). Bu hem bir tercih hemde aynı zamanda bir zorunluluk sonucudur. Zira o zamanlarda bakım evlerinde yabancı kökenli, dili iyi bilmeyen ve inancı dolayısıyla fark bakım hizmeti alması gereken yaşlılar için gerekli çalışma ve hazırlıklar mevcut değildi. Örneğin bakım evindeki Müslüman sakinler için helal yemek, günlük öz bakım durumunda kadın için kadın bakıcı, erkek için erkek bakıcı mevcudiyeti, inanç ve ibadetlerini gerçekleştirebilecekleri bir mescit gibi (BMFSFJ, 2000, s. 120). Son yıllarda Türkiye kökenli yaşlı göçmenler üzerine yapılan araştırmalarda, yaşlı bakımı hizmetinde onlar için nelerin öncelikte geldiği sorulmuş, alınan cevaplarda saygı ve nezaketin ilk sırada geldiği, ikinci sırada ise hemsinsi olan bir bakım personelinden hizmet almak olduğu görülmektedir (Bartig, 2022, s. 16).

Günümüzde halen Almanya’daki yaşlı göçmenlerin yaşam duruma ilişkin veri durumu/ veriler son derece yetersizdir. Geçen bu 20 sene içerisinde bakım evlerindeki yaşlı göçmenlerin sayısında artış olmakla beraber, bu alandaki çalışmaların hala az olması ve emsal niteliğinde olmamasının sebebi, yapılan araştırmalara bu gruptaki kişilerin Alman dilini çok iyi konuşamamalarından dolayı katılamamaları ve Almanya’nın toplam nüfus içerisinde hala küçük bir grubu meydana getirmeleri denilebilir (Steinbach, 2019, s. 564).

Almanya’daki göçmen nüfusun 1,8 Milyonu 60 yaş ve üzeridir. Bu nüfusun yarısı Müslümanlardan oluşmakta, müslümanların çoğu ise Türkiye kökenli göçmenlerden oluşmaktadır (Akçadağ Keskin, 2022, s. 79). Yapılan araştırmalar 2013 ila 2030 yılları arasında 60 yaş üzeri yaşlı göçmenlerde bakıma muhtaçlığın ikiye katlanacağını bize göstermektedir (Bartig, 2022, s. 16). Federal sağlık bakanlığının yaptığı bir araştırma sonucu, artan bu yardıma ve bakıma muhtaçlığa rağmen, yaşlı göçmenlerin almış oldukları bakım hizmetinin 10%’u geçmediği görülmektedir (BMG, 2017: 165). Almanya’daki Türk ailelerinde yaşlı bakımında öncelik aile üyelerinden alınan

yardımlarla bu ihtiyacın giderilmesi hala ilk sıradaki seçenek olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra, bakım sigortası üzerinden alınabilecek kurumsal bakım hizmetlerine olan erişim engelleri şöyle sıralanabilir: Kurumsal yardımın kültürel olarak tercih edilmemesi, bu konuda bilgi için yeterli dil bilgisinin olmaması, sunulan hizmetlerin Müslüman yaşlıların ihtiyacını karşılayacak düzeyde henüz mevcut olmaması ve daha önceden yaşamış oldukları ayrımcılık deneyimlerinden dolayı, yabancı yardıma mesafeli olduğu özetlenebilmektedir.

Aile yapılarındaki değişim, kadın istihdamındaki artış, çalışma hayatındaki artan gereksinimler ve gelecek nesillerin yaşam biçimlerindeki değişiklikler sebebiyle, gelecekte kolektif aile dayanışması ve destek potansiyelinin günümüzdeki kadar olmayacağı varsayılmaktadır. Bu da gelecekte yaşlı göçmenlerin daha çok kurumsal bakım hizmetlerine yöneleceği ve bu alanlarda Müslüman kökenli yaşlı göçmenler için zorunlu hizmetin gerekliliğinin göz önünde bulundurulması anlamına gelmektedir (Bartig, 2022; Dietzel-Papakyriakou, 2005; Baykara-Krumme, 2012a). İleriki yıllarda iki konu önem arz etmektedir. Birincisi göçmen yaşlılar için hizmet verecek kurumların Müslüman yaşlıların taleplerini karşılayabilecek hizmet sunması, ikincisi ise Müslümanlara kurumsal yardım ve bakım hizmetine ulaşım yollarının açılmasıdır.

Türkiye'ye Kesin Dönüş

Almanya'ya birkaç yıllık bir süre için gelmiş olan ilk kuşaktan küçük bir bölümü, planları üzere, birkaç yıl çalışıp, edindiği tasarruflarla tekrar ülkelerine dönüş yapmışlardır. 1955-1973 yılları arasında tüm ülkelerden Almanya'ya "misafir işçi" olarak gelmiş 14 Milyon göçmen işçiden, 11 Milyonu rotasyon prensibi üzere geri dönüş yapmıştır. İkinci kısım ise Federal Şansölye Helmut Kohl yönetiminde muhafazakâr-liberal hükümet (CDU/CSU ve FDP) tarafından 1983 yılında kabul edilip, uygulamaya konulan "Geri Dönüş Teşvik Yasası" ile geri dönüşünü gerçekleştirmiştir. Bu yasa kapsamındaki teşvik, geri dönmek için gelip dönememiş, en az 6 aydır da işsizlik maaşı alan ve dönmek isteyen göçmenlere verilen mali yardımı kapsamaktadır. Bu yardım geri dönmeyi kabul eden her bir işçi için 10.500 DM (DM-Deutsche Mark-Alman Markı), her bir çocuk için ise 1500'er DM'dir. 1984'e kadar toplamda 13.716 misafir işçiye 161 Milyon DM ödenmiştir. Geri dönüş teşvik primini alanlardan 12,016'si Türkiye kökenli birinci kuşak misafir işçilerdir.¹⁴ Verilen teşvikler neticesinde göçmenlerin bir kısmı aileleriyle beraber Türkiye'ye kesin dönüş yapmışlardır. Almanya'daki Türk kökenli göçmenlerin büyük çoğunluğu ise Almanya'da kalmaya devam etmiş, ilaveten Türkiye'deki eş ve çocuklarını da Almanya'ya getirmişlerdir.

¹⁴ Deutscher Bundestag, Drucksache 10/2988, 8.3.1985. (Almanya Federal Meclisi, basılı gazete 10/2988, 8 Mart 1985)

Hem göçmenler hem de siyasettekiler, göçmen işçilerin geçici olarak burada oldukları ve en geç çalışma hayatından emekli olduktan sonra ülkelerine dönecekleri kanaati uzun süre devam etmiştir. Hohmeier'in 2000 yılında yapmış olduğu araştırmanın sonucunda da göçün başlangıcından 54 yıl sonra, yaşlı göçmenlerin %30'dan fazlası Almanya'da kalmak istediğini belirtmiştir, yaklaşık %30'u da geldikleri ülkelere geri dönmeyi planladıklarını bildirmişlerdir. %40'ı ise henüz bir karar vermediğini ve dönüşü ertelediklerini bildirmişlerdir (Hohmeier, 2000, s. 43).

1974'te Aile Birleşimi yoluyla göçmen kökenli işçiler ailelerini yanlarına alma imkânına kavuşmuşlardır. Burada aileleriyle beraber yaşayıp, Türkiye'de kendileri ve ailelerinin yaşantısını kolaylaştıracak maddi birikimi kazandıktan sonra ailelerini alıp evlerine döneceklerini planlarken, çocuklar büyüyüp, burada hayat kurmaları onları kesin dönüşten alıkoyan en önemli faktörlerden bir tanesi olmuştur.¹⁵ Türkiye'ye dönüşü erteleyen veya engelleyen ailevi sebeplere ekonomik sebepleri de eklemek gerekmektedir. Göçün başından beri kazanımlarını Türkiye'ye yatıran ilk kuşak, buradan gönderdikleri paraların bekledikleri gibi değerlendirilememesinden kaynaklanan maddi zarar ve hayal kırıklığı yaşamışlardır. Güvendikleri akrabalarının buradan gönderdikten paralarla ilk kuşağın beklediği doğrultuda yatırım yapmayarak, ilk kuşağı ekonomik zarara uğratmaları da ilk kuşağın geri dönmek yerine burada kalmasında bir etkidir. Politik olarak da o dönem Türkiye'deki gergin ve istikrarsız siyasi ortam, onların geri dönme planını hep ileriki bir tarihe erteleme sebeplerinden bir diğeri olarak zikredebilir.

Bununla birlikte Sağlık hizmetlerinden yararlanma veya emeklilik maaşıyla geçinememeleri halinde, kira ve geçim yardımı alma gibi ekonomik faktörlerde kesin dönüş yapamamalarında etkili olmuştur. Bugün birçoğuna göre çözüm emeklilikte her iki ülkede de zaman geçirmek ve sadece bir ülkeyi tercih etme fikrini askıya almak olmuştur. Yaşlı göçmenlerin çoğu bugün yılın altı ayını Almanya'da altı ayını Türkiye'de geçirerek, bu sayede hem Almanya'daki ailelerinden kopmamış, sağlık hizmeti ve ekonomik yardımlardan mahrum olmamış oluyorlar.

İlk kuşak için memlekete geri dönme ideali üzerine söylenebilecek son şey, nasıl ve ne sebepten dolayı Almanya'da kalmış, kesin dönüşü ertelenmiş olurlarsa olsunlar, hâlâ baki olduğudur. Türkiye'ye dönmekten nihai vazgeçen yok denecek kadar azdır. Türkiye'den gelmiş ve burada yaşlanmış göçmenlere yönelteceğiniz "*Allah geçinden versin ama, vefat ettiğinizde nereye gömülmek istersiniz?*" sorusuna alacağımız cevap, Türkiye'den geldiği şehirde veya köyünde, ailesinden birilerinin yanında gömülmeyi çoktan vasiyet etmiş olduğu olacaktır.

15 Palaz ve Adıgüzel'in (2016) araştırması ve Almanya 'da yapılan araştırmalar ortaya koymaktadır ki, Hollanda ve Almanya'da yaşlıların Türkiye'ye dönüşünü etkileyen en önemli faktörlerden birisi ailelerinin buradaki kalacak olmasıdır.

Sonuç

1961 yılından itibaren Türkiye'den Almanya'ya gelmiş, burada yaşlanmış Türkiye kökenli Göçmen yaşlılar misafir olarak geldikleri Almanya'da 60 yılı geride bırakmışlardır. Onların göç yaşamı ve bu 60 yıldaki yaşam durumunu tanımlamadaki en büyük zorluk, o yıllara ait verilerin sınırlı olmasıdır. Mevcut literatür analizi göç yıllarındaki yaşam durumları üzerine sınırlı bilgi vermektedir. 2000'li yıllara kadar bu alanda yapılmış, emsal olarak değerlendirilebilecek, göçmenlerin yaşam evreleri ve yaşam ortamlarını birbiriyle ilişkilendiren boylamsal çalışmalar bulunmamaktadır. Bu sebeple, göçmenlerin yaşlılıkta yaşam durumunu belirleyen karmaşık faktörleri analiz etme imkânı kısıtlı kalmaktadır. Mevcut verilerle, Türkiye kökenli göçmen yaşlıların, göçe özgü yaşam koşulları sebebiyle, ileriki yaş evresinde birçok sağlık sorunlarıyla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Yine çalışma koşullarının zorluğu göçmenlerin sağlığını fiziksel ve psikosomatik olarak olumsuz etkilemiş, bunun sonucunda erken emeklilik kaçınılmaz hâle gelmiştir. Erken emeklilik aynı zamanda daha az emekli maaşı almak anlamına gelmektedir. Yaşlılıkta yardıma ve bakıma muhtaçlık göçmen kökenli yaşlılarda yüksek oranda olmasına rağmen sadece on kişiden biri profesyonel yardım ve yaşlılıkta bakım yardımı alabilmektedir. İleri yaştaki göçmen yaşlıların ihtiyaçları, nesiller arası yardımlaşmayla dengelenmektedir. Ne var ki ikinci ve üçüncü kuşağın hayatındaki değişen yaşam koşulları sebebiyle, ileride nesiller arası dayanışma ile göç kökenli yaşlıların ihtiyacı olan bakım ve yardımı karşılanamayacağını görülmektedir. Bu sebeple yaşlılıkta profesyonel/ kurumsal yardım ve bakım yolunun Türkiye kökenli yaşlılara açılması gerekmektedir. Her ne kadar 2000'li yıllara kadar "misafir işçi" olarak kabul edilip, Almanya'ya entegrasyonu için bir politika yapılmamış olsa da bu gün Almanya'nın bir parçası olarak kabul gören Türkiye kökenli göçmen yaşlıların, yaşlılıkta sosyal katılım fırsatlarına erişebilmek ve sosyo-kültürel yaşama entegrasyon için çalışmaların yapılması, ekonomik şartlarınınsa iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmaların yapılabilmesi için, öncelikle göçmen kökenli yaşlıların yaşam durumu üzerine bir durum tespiti yapılması gerekmektedir. Buda yapılacak boylamsal araştırmalarla, göçmen kökenli yaşlıların yaşam durumlarına ilişkin düzenli raporlar hazırlanmasıyla mümkündür.

Kısa bir süre öncesine kadar Almanya için ülkesine geri dönecek "misafir işçi" olarak kabul edilen, göç kökenli yaşlılar, artık Almanya'nın vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilmektedirler. Şu an hazırlanmakta olup, 2023'un ilk aylarında meclisten geçmesine kesin gözüyle bakılan yeni vatandaşlık tasarısında, 67 yaş üstü göçmenlerin yeni ve çifte vatandaşlığa geçişini kolaylaştıran koşullar ise Almanya için verdikleri emeğe karşılık bir teşekkür mahiyetindedir. Göçün 60. yılının geride kaldığı yıllarda, birinci kuşağın Almanya'nın kalkınmasında verdiği emek ve Alman toplumunun bir parçası olduğu kabul edilmekte, "ne zaman dönecekler sorusu" bir kenara bırakılmaktadır. Bu kabul edilmiş hazırlanan yeni yasa tasarısı dahilindeki resmi vatandaşlık imkânı ile de gösterilmiştir. Almanya'nın dörtte birini oluşturan nüfusa

dahil ve Almanya'nın kalkınmasından çok emeği olan, göçmen kökenli bu vatandaşlarının, tıpkı çifte vatandaşlık hakkının verilmesi gibi diğer hak ve imkânların sunulması, Almanya kökenli vatandaşlarla aynı yaşam imkânlarına kavuşturularak, yaşam durumlarının iyileştirilmesi hedeflenmelidir. Bu hedefe ulaşmada göçmen yaşlıların ihtiyaçlarının belirlenip, hizmet verecek kurumların Müslüman yaşlıların taleplerini karşılayabilecek hizmeti sunmasını sağlamak ile mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Akcağ, K. (2022). Ältere türkeistämmige Migranten in Deutschland und deren Inanspruchnahmeverhalten bei Pflegeleistungen. In G. Lux & D. Matusiewicz (Eds.), *Pflegemanagement und Innovation in der Pflege*. FOM-Edition. Springer Gabler, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-658-35631-6_7
- Aydın, Y. (2018). *Heimat Almanya: Die Deutsch-Türkische migration*. <https://www.bpb.de/internationales/europa/tuerkei/253189/heimat-almanya>
- Aydın, Y. (2019). *Almanya örneğinde göç ve değişim, perspektif, dosya: Göçmen lökenlilik ve göçmeyen göçmenler*. <https://perspektif.eu/2019/12/02/almanya-orneginde-goc-ve-degisim/>
- Backes, G. M., & Clemens, W. (2003). *Lebensphase Alter. Eine Einführung in die sozialwissenschaftliche Altersforschung*. Juventa-Verlag.
- Bartig, S. (2022). *Alter(n) und Migration in Deutschland: Ein überblick zum forschungsstand zur Lebens Situation älterer Menschen mit migrationsgeschichte in Deutschland* (DeZIM Research Notes). Deutsches Zentrum für Integrations- und Migrationsforschung.
- Baykara-Krumme, H. (2012). EinwanderInnen und ihre Familien: Generationenbeziehungen in der Lebensphase Alter. In *Altern in der Migrationsgesellschaft* (pp. 22–26). https://heimatkunde.boell.de/sites/default/files/dossier_altern_in_der_migrationsgesellschaft.pdf#page=22
- Baykara-Krumme, H., & Hoff, A. (2006). Die Lebenssituation älterer Ausländerinnen und Ausländer in Deutschland. In C. Tesch-Römer, H. Engstler, & S. Wurm (Eds.), *Altwerden in Deutschland. Sozialer Wandel und individuelle Entwicklung in der zweiten Lebenshälfte* (pp. 443–517). VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bretz, H. (1978). *Migration und Integration türkischer Arbeiter und Ihrer Familien: eine empirische Untersuchung am Beispiel der Kölner Ford-Arbeiter* (Inaugural-Dissertation).
- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend [BMFSFJ]. (2010). *Sechster Bericht zur Lage der älteren Generation in der Bundesrepublik Deutschland - Altersbilder in der Gesellschaft*. Deutscher Bundestag Bonn.

- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend [BMFSFJ]. (2000). *Sechster Familienbericht. Familien ausländischer Herkunft in Deutschland. Leistungen – Belastungen – Herausforderungen und Stellungnahme der Bundesregierung*. <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/93186/98ca1cfb0a9f8ac0c64ece2634bf69de/6-familienbericht-data.pdf>
- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. (2005). *Fünfter Altenbericht: Fünfter Bericht zur Lage der älteren Generation in der Bundesrepublik Deutschland Potenziale des Alters in Wirtschaft und Gesellschaft*. Author.
- Bundesministerium für Gesundheit [BMG]. (2017). *Abschlussbericht: Studie zur Wirkung des Pflege-Neuausrichtungsgesetzes (PNG) und des ersten Pflegestärkungsgesetzes (PSG I)* (Bericht zu den Repräsentativerhebungen im Auftrag des BMG von Infratest Sozialforschung München). Author.
- Bundeszentrale für Politische Bildung. (2005). *Marschallplan-Selling Democracy*. <https://www.bpb.de/themen/nachkriegszeit/marschallplan/>
- Destatis. (2008). *Datenreport*. Statistisches Bundesamt.
- Destatis. (2017). *Datenreport*. Statistisches Bundesamt.
- Dietzel-Papakyriakou, M. (2005). Potentiale älterer Migranten und Migrantinnen. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 38, 396–406. <https://doi.org/10.1007/s00391-005-0346-2>
- Dietzel-Papakyriakou, M. (2012). Ein Blick zurück nach vorn: Zwei Jahrzehnte Forschung zu älteren Mi-grantinnen und Migranten. In H. Baykara-Krumme, A. Motel-Klingebiel, & P. Schimany (Eds.), *Viele Welten des Alterns. Ältere Migranten im alternden Deutschland* (pp. 437–447). Springer VS. https://www.doi.org/10.1007/978-3-531-19011-2_17
- Düzgün, F. (1996). *Migration als Belastungsfaktor türkischer Familie*. Verlag Dr. Kovac.
- Freie Hansestadt Hamburg [FHH]. (1998). *Älter werden in der Fremde: Wohn- und Lebenssituation älterer ausländischer Hamburgerinnen und Hamburger*. Sozial-empirische Studie, Hamburg.
- Gesundheitsamt Bremen. (2004). *Ältere Migrantinnen und Migranten in Bremen. Lebenssituation, potenzielle Versorgungsbedarfe und gesundheitspolitische Perspektiven*. Eigenverlag.
- Hoffmann, E., & Romeu Gordo, L. (2016). Lebenssituation älterer Menschen mit Migrationshintergrund. In Statistisches Bundesamt, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung und Sozio-ökonomisches Panel (Eds.), *Datenreport 2016. Ein Sozialbericht für die Bundesrepublik Deutschland* (pp. 64–73). Author.
- Hohmeier, J. (2000). Alt in der Fremde, fremd im Alter? Probleme und Chancen in der Lebenslage älterer Arbeitsmigranten in der BRD. In G. Breloer (Ed.), *Sinnfragen im Alter: Beiträge der Wissenschaft* (pp. 41–53). Waxmann-Verlag.
- Kocaman, S. (2010). *Die älteren türkischen Migranten in Deutschland: Eine Sekundäranalyse und empirische Erhebung zu Lebenslage-und Perspektiven dieser Gruppe*. Verlag Traugot Bautz GmbH.
- Landeszentrale für Politische Bildung. (n.d.). *Marschallplan*. <https://www.bpb.de/themen/nachkriegszeit/marschallplan/>
- Meier-Braun, K. H. (2021). *60 Jahre Anwerbeabkommen mit der Türkei. Ein Notenwechsel, der Deutschland verändert hat*. https://www.lpb-bw.de/fileadmin/lpb_hauptportal/geschichtsdossiers/30.10.1962_Anwerbeabkommen_Turkei_Deutschland/1_60_Jahre_Anwerbeabkommen_Turkei_Okt_2021.pdf

- Palaz, F. S., & Adıgüzel, Y. (2016). Hollanda'daki göçmen Türklerin aktif yaşlanma tecrübeleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 36(2), 431–463. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iussosyoloji/issue/35801/401031>
- Schührer, S. (2018). *Türkeistämmige Personen in Deutschland*. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.
- Şen, F. (1994). *Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland*. Opladen.
- Şen, F. (2005). *Almanya'daki Türkler entegrasyon veya gettolaşma*. <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf>
- Statistisches Bundesamt. (1998). *Statistisches Jahrbuch 1998 für die Bundesrepublik Deutschland*. Author.
- Statistisches Bundesamt. (2013). *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Bevölkerung mit Migrationshintergrund: Ergebnisse des Mikrozensus*. Wiesbaden.
- Statistisches Bundesamt. (2022). *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Bevölkerung mit Migrationshintergrund – Ergebnisse des Mikrozensus 2021*. Author.
- Steinbach, A. (2019). Ältere Migrantinnen und Migranten in Deutschland. In K. Hank, F. Schulz-Nieswandt, M. Wagner, & S. Zank (Eds.), *Altersforschung. Handbuch für Wissenschaft und Praxis* (pp. 557–580). Nomos Verlagsgesellschaft.
- Steinmeier, F. W. (2021). *60. Jahrestag des deutsch-türkischen Anwerbeabkommens- Almanya-Türkiye işçi alım anlaşmasının 60'cı yılı: (Türkçe)* https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Downloads/DE/Reden/2021/09/210910-Anwerbeabkommen-D-TUR-Tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile
- Thieme, F. (2008). *Alter(n) in der alternden Gesellschaft. Eine soziologische Einführung in die Wissenschaft vom Alter(n)*. Verlag für Sozialwissenschaften.
- Zeman, P. (2005a). *Ältere Migranten in Deutschland, Befunde zur soziodemographischen, sozioökonomischen und psychosozialen Lage sowie Zielgruppenbezogene Fragen der Politik- und Praxisfeldentwicklung*. Deutsches Zentrum für Altersfragen.
- Zeman, P. (2005b). *Lebenswelten und gesundheitliche Situation von älteren Migrantinnen - Befunde und Konzepte*. Paper presented at Altwerden in der Fremde - Interkulturelle Altenhilfe für Migrantinnen. Bundestagsfraktion Bündnis 90/Grüne, Berlin.
- Zentrum für Türkeistudien [ZfT]. (1997). *Federal Almanya'da Türkler*. Author.
- Zentrum für Türkeistudien [ZfT]. (1999). *Ältere Migranten in Deutschland* (ZfT-Aktuell Nr. 76). Author.
- Zentrum für Türkeistudien [ZfT]. (2006). *Erschließung der Seniorenwirtschaft für ältere Migrantinnen und Migranten, Expertise im Rahmen der Landesinitiative Seniorenwirtschaft*. Author.
- Zolner, U. (2000). *Die Lebenssituation älterer Menschen und ihr Verhalten als Besucher von Seniorenkreisen*. http://deposit.ddb.de/cgi-in/dokserv?idn=961354941&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=961354941.pdf